

Amele Birliğinin Yeniden Yapılanması

Reorganization oi Âmele Birliği

*Mustafa YÜCE**

ÖZET

Amele Birlisi Türkiye'nin ilk sosyal güvenlik kurulusu olarak 1923 yılında faaliyete geçmiştir.Bu kurulusun gSrev alanı içersine giren faaliyetler,bugün basta Sosyal Sigortalar Kurumu olmak üzere devletin diğer kurumlari tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bu nedenle,Amele Birliği artık yeni hedeflere yfinelme-11,Havza'nın ihtiyacı olan meslek hastalığı ile ilgili bir ihtisas hastanesi ve mesleki eğitim merkezi kurulması yönünde cabalar sarf etmelidir.

ABSTRACT

Amele Birliği which has been activated m 1923 is the first social security establismnt of Turkey.The activities which has been included this establismnt is realized at first by Sosyal Sigortalar Kurumu and different establismnt of Government.

For this reason,Amele Birliği must study on about the fnew targets,and It should have worked to organize a professioul education centre and a sensation hospital for the occupational disease which is needed for the basin.

(*)ögr.Gör.Dr.»Z.K.fr.Zong.Meslek Yüksekokulu,Zonguldak.

1.GİRİŞ

Zonguldak Kömür Havzası'ndaki çalışma koşulları dün olduğu gibi, bugün de ağır ve tehlikelidir.Bu zor ve riskli koşullarda çalışan insanların herkesten çok korunmaya ihtiyacı vardır.Amele Birliği bu ihtiyacı giderme görevini,eksik olmakla beraber bugüne kadar yerine getirmiştir.

Amele Birliği'nin görevleri ve yaptığı yardımlar,devletin bu konuda faaliyete gecen diğer kurumlarınca artık karşılanmaktadır.Amele Birliği'nin asli görevleri bu seklide karşılanmaya başlandığı andan itibaren,bu kuruluş faaliyetine değişik isimler altında topladığı yardımlarla devam etmeye başlamıştır.

Amele Birliği'nin bugün yapmış olduğu yardımlar maden işçisinin asıl ihtiyacı olan yardımlar değildir. Maden işçisi meslek hastalıkları ile ilgili bir ihtisas hastanesine ve iyi organize edilmiş bir mesleki eğitim merkezine şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Bu yardımları sağlayacak idari ve mali olanaklar Amele Birliği'nde mevcuttur. Yapılması gereken husus, kanunun tartışılıp olgunlaştırılması ve yasal çerçevesinin hazırlanmasından ibarettir.

2. TARİHSEL GELİŞİM

2.1. AMELE BİRLİSİNİN KURULMASINDAN ÖNCEKİ DURUM

Zonguldak kömür havzasında kömür üretimine başlanılan 1848 yılından 1865 yılına değin, işçi ve işveren ilişkileri örf ve adetlerle idare edilmiştir. Asıl amaç üretimin artırılması olsa da,ilk olarak Havza'da işçi ve işveren ilişkisini düzenleme ihtiyacını Dilaver Fasa duymuştur. Havza'ya Ereğli Livası kaymakamı ve maden-i hümayun Nazırı olarak atanan Dilaver Pasa,hukuki, idari ve teknik konular yanında iscl ve İşveren ilişkilerinin düzenlenmesine de ağırlık vermek suretiyle kendi adıyla anılan nizamnameyi hazırlamıştır.

Dilaver Pasa Nizamnamesi ile üretim artışı sağlanmış,ancak alınan sosyal tedbirlerin uygulanması mümkün olmamıştır.Bunun nedenleri su seklide sıralanabilir'.Hükümetlerin sürekli olarak

ocakları isleten yabancı sermayeye muhtaç olması(Nizamnameyi uygulamakla görevli memurların nitelik itibarı ile yetersiz kalmaları ve bazı menfaatler karşılığında şirketlerin yaptıkları haksızlıklara göz yummaları(1),İşçilerin kendilerine verilen hakların farkında olmayışı ve mesleki dayanışma örgütüne sahip olmamaları.

Dilaver Pasa Nizamnamesi ile Ereğli köylülerine getirilen zorunlu çalışma mükelleflyetl,1869 tarihinde çıkarılan Maden Nizamnamesi ile kaldırılmıştır.Bu nizamname çalışma düzeni ile ilgili birçok yeni düzenleme yanında,ocak sahiplerinin madenlerde eczane açmak ve doktor bulundurmak zorunluluğunu da getirmiştir(2).

II.Meşrutiyet'in İlanı sonrasında kurulan ittihat Terakki Hükümeti.Osmanlı ekonomisinin kilit noktalarında bulunan hıristiyan azınlığın tekeline son vermek anacında idi.Bu düşünceden hareketle ittihat ve Terakki Cemiyeti'nden Hüseyin Fehmi tam yetkili olarak Havza'ya Maden Genel Müdürü olarak atandı.Yabancı sermayenin elindeki kömür şirketleri bu hükümetin muhtemel tepkilerinden korunmak amacıyla,o güne kadar zorunlu oldukları halde açmadıkları hastane ve dispanserleri açmak zorunda kaldılar0).

2.2.AMELE BİRLİŞİ'NİN KURULMASININ NEDENLERİ

Havza'da kömür üretimine başlanıldığı andan itibaren, maden işçileri ağır çalışma koşulları,yetersiz emniyet tedbirleri ve sefalet ücreti denilebilecek düşük bir ücretle çalışmak zorunda kalmışlardır.Bu ağır koşullarda çalışan insanlar kimi zaman ücretlerinin ödenmemesi veya eksik ödenmesi kimi zaman da emniyet tedbirlerinin yeterli olmayışı nedeni ile birçok iş bırakma eylemleri gerçekleştirmişlerdir.Ulke ekonomisi açısından önemli bir hammadde olan taşkömürü üretiminin aksamaması için zaman zaman bazı tedbirler alınmış olsa da,alınan bu tedbirler yeterli olmamıştır.

Amele Birliği'nin kurulduğu yıllarda,Türkiye'de pes peşe birçok işçi hareketinin meydana geldiği görülmektedir.Bunlar arasında iştirakçi Hüseyin Hilmi'nin Türkiye Sosyalist Fırkası ile gerçekleştirdiği 1920 Mayısı'ndaki tramvay grevi,1921

Mayıs'ında İstanbul'da Amele Siyanet (Koruma) Cemiyeti'nin kurulması sayılabilir(4).

Kurtuluş Savaşı'nın henüz devam ettiği bu yıllarda, aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nı da yürüten Hükümet, bu işçi hareketlerinin Havza'yı da etkileyeceğini düşünmüştür. Bu nedenle Havza'ya yönelik düzenleme yapma gereği duyulmuştur. Yasa tasarısı hazırlanırken Ereğli Maden Müdüriyeti'nden görüş sorulmuş, yasanın maden işçisinin refahını yükseltmek amacıyla hazırlandığı bildirilmiştir. Bu esnada İstanbul'da kurulan Amele Siyanet (Koruma) Cemiyeti'nin, işçi kitlesinin yoğun bulunduğu yerlerde şube açma çalışmaları içinde olduğu görülmektedir. Bunu sezen Hükümet böyle bir fırsatı bu kişilere vermek istememiştir.

2.3.AMELE BİRLİĞİ'NİN KURULUSU VE İDARİ YAPISI

Havza'daki çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla hazırlanan "Ereğli Fahmıyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun" un 4.maddesi Amele Birliği'nin kuruluşu ile ilgilidir(10 Eylül 1337 tarih ve 151 sayılı kanun). "Alelumum madenciler nizamnamel mahsusuna tevfikane amele tarafından teşkil olunacak ihtiyat ve teavün sandıklarına beher mah zarfında istihdam edecekleri amele ucuratu umumlyesinin yüzde birinden dın olmamak üzere muaveneti nakdiyede bulunmağa mecburdur" (151/4.madde).

Kanunda belirtilen talimatnamenin hazırlanıp yürürlüğe konulabilmesi ancak iki yıl sonra gerçekleşebilmiştir(22 Temmuz 1923,2608 sayılı kararname). Bu talimatnamenin 7 Temmuz 1923 tarihinde Havza'da meydana gelen grev sonrası hazırlanmış olması ayrıca dikkat çekicidir(5).

ihtiyat ve Teavün Sandıkları Talimatnamesi'ne göre, her maddede ayrı ayrı veya bazı koşullarda aynı bölgede birkaç ocak tarafından ortaklaşa kurulacak ihtiyat ve teavün sandıklarının biraraya gelmesi ile Amele Birliği meydana gelmektedir(Md.1). Sandıkları yöneten idare Heyeti, işçi ve işverenlerden oluşan eşit sayıdaki üyelerden oluşmaktadır. Bu üyelerin "Türk ve okur yazar" olması yeterlidir. Amele Birliği İdare Heyeti ise her sandığın İdare Heyeti'nin işveren ve işçiler tarafından seçilen üyeleri arasından göstereceği birer üyeden meydana

gelmektedir(Bd.10).Talimatname"ye göre,Amele Birliği İdare Heyeti 'nin başkanı "Ereğli Maden MadürQ"lkincl başkanı da "Amele Müfettlsl"dir(Md.10/2).Böylece Anele Birliği işçi,işveren ve devlet temsilcilerinden oluşan üçlü bir yapı kazanmış olmaktadır.

3.AMELE BİRLİĞİ'NİN GÖREVLERİ

Sandıkların biraraya gelmesi ile oluşan Amele Birliği'nin görevleri ;Hastane ve dispanser yapılacak yerleri belirlemek,buraların denetimini sağlamak,resmi hekimlerin atama işlemlerini yapmak,ihtiyacı olan sandıklara avans vermek, ocakların grizu ve toz bakımından sınıflandırılması ve bunlar hakkında görü» açıklamaktır(Md.9).

4.SAİDİKLARIN GÖREVLERİ

Sandıkların görevleri de su şekilde sıralanmaktadır; Taralı işçilere ve ailelerine,hasta lsci ve ailelerine,yoksul ailelere yardım etme ve tedavilerini sağlama,ölenlerin defnedilmesi ile ilgili masrafları karşılama ve herhangi bir sebeble ücretini alamayan işçilere bu durumlarını kanıtlamaları halinde acil ihtiyaçları lcin yardım etmektir.

5.SANDIKLARIN GELİRLERİ

İhtiyat ve TeavOn Sandıkları ,nm gelirleri su seklide sıralanmaktadır (Md.5).

- tscl ve müstahdemin brüt ücretinden kesilen yüzde bir oranındaki prim.
- Madencilerin işçilerine ödedikleri toplam brüt ücretin yüzde biri oranındaki prim.
- Amele ücretinden kesilen yevmiye cezaları.
- Maden şartnamesi gereğince bazı madencilerin,lsci ve müstahdemin payı olarak devlete ödeyecekleri miktar.
- Sandığa nakit olarak yapılan yardımlar.

6.AMELE BİRLİSİ'NİN BUGÜNKÜ YAPISI

6.1.KAPSAM

Anele Birliği'nin idari yapısı ve işleyişini ortaya koyan Talinatnanesi bugüne kadar birçok değişikliklere uğraaıstır.Ancak 1923 yılında hazırlanan Talinatnane 1980 yılına kadar uygulanada kalnaya devan etmiş,1980 yılında bu Talinatnane yürürlükten kaldırılarak"Eregli Kömür Havzası Anele Birliği Biriktlrne ve Yardımlaşma Sandığı Yönetneligi"yürürlüğe konulnusturCRG 30.6.1980,17039-30.5.1980 tarih,8/996 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile).

Bu yönetmelikle,basta"Amel« Birliği"nin adı olnak üzere birçok değişiklik yapılmak suretiyle Anele Birliği idari ve hukuki acıdan değişikliğe uğratılmıştır.Sadece Türkiye Taskönürleri Kurunu Genel Müdürlüğu bünyesinde çalışan işçiler Anele Birliği'nin üyesi durununda iken.geçerli bir gerekçe gösterilmeden TEK Çatalagzı işletmesi Müdürlüğu işçileri de buraya dahil edilmiştir. Ayrıca zorunlu üye dışında,belirli koşulları taşıyanların "isteğe bağlı üye" olabilmeleri de sağlanmıştırd(Md.4).

6.2.ŞUBELERİN YONETİMÎ

Amele Birliği Biriktirme ve Yardımlaşma Sandığı,Zonguldak (Merkez), Üzülmaz, Kozlu, Karadon, Kilimli, Armutçuk, Anasra ve Çatalagzı Elektrik İşletmesi şubelerinden oluşmaktadır. Sandığın müracaatı,Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın onayı ile yeni şubelerin kurulması da mümkündür (Md.3),.

Şubeler üç yıl icln seçilen üç işçi ve Kurumlarca görevlendirilen üç işveren temsilcisinin neydana getirdiği Yönetin Kurulu tarafından idare edilir.

Şube Yönetim Kurulu,işçiler ve Kurum tarafından yapılan müracaatları karara bağlamak üzere haftada iki defa toplanmaktadır. Şube Yönetim Kurulları'nda çözümlenemeyen konular Sandık Yönetim Kurulu'na havale edilmektedir.

Şube Yönetim Kurulu'na görüşölmek üzere gelen konular.çoğunlukla yapılacak yardımlardan ibarettir.Bu yardımların ne seklide yapılacağı ayrıca hazırlanan "Yardıın Yönetmeligi"nde acıkca belirtildiğinden bu konuda ayrıca karar alınmasına gerek yoktur. Yapılacak yardımların Yönetin Kurulu'nda görösölmesi, sadece gün-

de« maddesi oluşturulmasına yaramaktadır.Yönetmelik'te, Şube Yönetimi» Kurulu'nun haftada iki kere toplanmasını öngören düzenleme, kurul Üyelerini buna zorlamaktadır.

Şube Yönetim Kurulları'na seçilen işçi temsilcileri genelde puanter olarak görev yapan kişilerden oluşmakta,bu kişilerin seçiminde Genel Maden-iş Sendikası etkili olmaktadır.Kurum tarafından görevlendirilen kişiler de,İktidarda olan siyasi partiye yakın kişilerden oluşmaktadır.Bu şekilde KİT'lerde görülen hastalığın Sandığa da bulaştığı görülmektedir.

6.3.SANDIK YÖNETİM KURULU

Sandık Yönetim Kurulu her şubeden,Oc yıl için seçilen bir işçi ve bir İşveren üyenin biraraya gelmesi ile oluşur.Sandık Başkanı Yürütme Kurulu'nun da başkanıdır.Sandık Yönetim Kurulu,en yüksek karar yetkisi ve sorumluluğuna sahiptir(Md.6).

Bütün demokratik kurumlarda ve diğer kuruluşlarda en yüksek karar yetkisi genel kurullara verilmiş İken,Sandık Yönetim Kurulu'na bu yetkinin verilmiş olması anlaşılmalıdır.

6.4.YÜRÜTME KURULU

Sandık Yönetim Kurulu adına Sandık hizmetlerini yürütmekle görevlidir.Sandık Yönetim Kurulu Üyeleri arasından Oc yıl için seçilen,fiç işçi ve iki işveren üyeden oluşur.Sandık Başkanı Yönetim Kurulu'nun da başkanıdır.

Sandık Yönetim Kurulu'nun, yetkilerini Yürütme Kurulu'na devr etmiş olması ve böyle bir kurulun gerekliliği her zaman tartışmaya açıktır.

6.5.SANDIK BAŞKANI

Amele Birliği'nin kurulduğu günden bugüne kadar uzanan zaman dilimi içerisinde Başkanlığını Maden Müdürü,Havzai Fahmiye Madara ve Bölge Çalışma Madara makamında bulunan kişiler yürütmüşlerdir.Yeni Yönetmelik'te Sandık Başkanı'nı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın atayacağı ifade edilmiştir.Yönetme-

İlk te başkan olabilmenin koşulları sıralandıktan sonra, siyasi otoritenin istediği kişiyi başkan atayabilmesi için "... diler kamu kuruluşlarında çalışmış olmak" ibaresine de yer verilmiştir. Yeni Yönetimlik yürürlüğe girdikten sonra, Aaele Birliği'ne Başkan seçilenler endüstri ilişkileri konularına uzak, ancak iktidarlara yakın kişilerden oluşmuştur.

6.6. ÜYELERE YAPILAN YARDIMLAR

6.6.1. SOM YARDIM

Çalıştıkları kurualardan is akti feshedilen veya eaecliye ayrılan kişilere, ödedikleri aidatlarla orantılı olarak yapılan yardıdır. Enecli oluncaya kadar pria Ödeyen bir üyeyt 1992 yılında da ortalaaa 2,5 ailyon lira son yardı yapılmıştır.

6.6.2. GEÇİCİ İSGÖREMEZLİK YARDIMI

Sosyal Sigortalar Kurumu'na bir yılda 120 {ünden az pria ödeyenlerle, ayakta ya da yatarak tedavide ilk 2 günlük sürt icln gündelikleri ödenmeyenlere (S.S.K. ve işverence), Sandık geçici isgöremezlik yardımı yapmaktadır.

6.6.3. 05REMİM YARDIMI

Sandık üyelerinin yüksek öğrenimde okuyan çocuklarına karşılıksız yaptığı yardıdır. 1992 yılında hakeden her öğrenciro 400.000.-TL aylık yardım yapılmıştır.

6.6.4. CELAL BAYAR ÖCRENİM FONU

Eski Cumhurbaşkanılarından aehua Celâl Bayar'in, Sandık bünyesinde kurduğu bir fondur. Madencilik alanında yüksek öğrenil gören iki üye çocuğuna Kredi Yurtlar Kurumu'nun ödediği alktarda aylık yardım yapılmaktadır.

6.6.5. CENAZE YARDIMI

üyelerin aile bireylerinin ölünü halinde üyeye,üyenin ölümü halinde ise hak sahiplerine,defin «asraflarına yardımcı olmak amacıyla cenaze yardımı yapılmaktadır.1992 rakamları ile bu •iktar 200.000. TL olarak belirlenmiştir.

6.6.6.ÖDÜNÇ FARA TARDIMI

Sandığa Oc yıl aidat ödeyenlere 28 ve 212 gider karşılığı peşin alınmak suretiyle 12 ve 18 aylık vade ile 2.000.000._TL ödüne para verilmektedir(1992 rakamları ile).

6.6.7.GAYRİMENKUL İKRAZ YARDIMI

Sandığa 5 yıl aidat ödeyen üyelere Z10 gider karşılığı peşin alınmak suretiyle 30 ay vadeli konut kredisi verilmektedir.Bu krediyi alabilmek için bir konut kooperatifine üye olma zorunlu-luğu vardır.

7.SONUÇ

Amele Birliği'nin kuruluş yıllarında Türkiye'de ve Havza'da mevcut olan siyasi,sosyal ve ekonomik koşullar zaman içerisinde değişerek günümüze kadar ulaşmıştır.Amele Birliği'nin de bu gelişmelere ayak uydurabilmesi için mevzuatında birtakım değişiklikler yapılmıştır.Amele Birliği'nin kısmen başarmaya çalıştığı sosyal güvenlik görevi,Çalışma Bakanlığı'nın ve onu takiben Sosyal Sigortalar Kurumu'nun(S.S.K.) faaliyete geçmesi ile el değişikliğine uğramış ve bu görevi daha kapsamlı olarak bu kuru- luşlar yerine getirmeye başlamıştır.

Amele Birliği'nin üyelerine ve aile bireyelerine,hastalık ve is kazası hâllerinde yaptığı yardımları ve sağlık tesisi işletme görevi bugün S.S.K. tarafından yerine getirilmektedir. İscı sağ- lığı ve İs güvenliği.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın görev alanı içersine girmektedir.

Bu durum karsısında Amele Birliği kendisine başka görevler

üstlenme gereğini duymuştur. Bunun sonucu olarak da yukarıda »ıradığıınız yedi değişik yardım ortaya cikmıştır. Dikkatle İncelendiği takdirde bu yardımların bir kısmı Devlet'in diğer kuruluşları tarafından da sağlanmaktadır. Yardımların yapılma şekil ve miktarı dikkate alındığında, yardımların yeterli olmadığı, üyelerin yaşantısında bir iyileştirme yaratmadığı görülmektedir. Önümüzdeki yıllarda da böyle bir fonksiyonu yerine getirme ihtimali gözükmemektedir. İsci ve İşverenden yapılan kesintiler ve çeşitli nedenlerle ulaştırılan bağışlar sonucu ortaya çıkan kaynak, büyük oranda yönetim ve personel giderlerine harcanmaktadır. Bu yönüyle Sandık, Kamu İktisadi Tesebbüslerine (KİT) benzerlik göstermektedir. Amele Birliği'nin KİT'lere olan diğer bir benzerliği de İktidardaki siyasi partilere yakın kişilerin Sandığa başkan tayin edilmesidir.

Türkiye'nin ilk sosyal güvenlik kuruluşu olarak kabul edilen ve bugüne kadar maden işçisine hizmet veren Amele Birliği'nin bir Yardımlaşma ve Biriktirme Sandığı olarak görevine devam etmesi Amele Birliği'nin misyonu ile bağdaşmamaktadır. Bu kuruluşun tarihi mirası, mal varlığı ve gelir kaynakları ile maden işçisine daha yararlı ve kalıcı hizmetler sunması mümkündür. Havza'nın şiddetle ihtiyaç duyduğu meslek hastalığı ile ilgili bir ihtisas hastanesinin açılması ve bir işçi eğitim merkezinin kurulması ilk akla gelen hususlardır.

Ancak, öncelikle Amele Birliği'nin yeni hedeflere ihtiyacı olduğu, işçi boş yardımlar yerine yeni ve kalıcı hizmetler vermesi gerektiğinin kamuoyunda tartışmaya açılması ve bu fikrin olgunlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- 1- Nalın, A.; Zonguldak Havzası-Uzuncahaet'ten Bugüne Kadar, İstanbul, 1934.
- 2- Agaoglu, S.; HÜdaioglu, S.; İş Hukuku Tarihi, Birinci Cilt, 1938.
- 3- Yüce, *.; Ücretli İş Mükellefiyeti ve Zonguldak Havzası Uygulaması, İ.O. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Skia 1993.
- 4- Tuncay, H.; 1923 Amele Birliği, İstanbul, 1989.
- 5- Etıngd, T.; ilk Grev, İstanbul, 1976.